

Dorota Kowalczyk¹

Psychologiczno-pedagogiczna edukacja kandydatów do zawodu nauczyciela w Studium Pedagogicznym UJ

Wstęp

Koncepcja nauczyciela w programie Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego² jest próbą urzeczywistnienia w praktyce edukacyjnej elementów współczesnych dyskursów nad jakością uniwersyteckiej edukacji nauczycieli. Współczesna rola szkoły została przeformułowana – ma odgrywać rolę przewodnika po świecie wolności i oferenta postaw. Tymczasem nauczyciel, najlepiej świadczący o ciągłości systemu, nadal oczekuje operacyjnych wskazań i przepisów, w realiach codzienności i nowych wyzwaniach zawodowych i osobistych dostrzega tylko chaos. Jednocześnie właśnie nauczycielowi wyznacza się rolę transformatywnego intelektualisty, działającego na rzecz zmiany społecznej³. Ład demokratyczny wymaga od ludzi kompetencji poznawczych, krytycznych, interpretacyjnych, decyzyjnych, opanowywania umiejętności znajdowania się w sytuacji ambiwalencji⁴ przewycięzania stresów, tworzenia sensownych relacji między tym, co osobiste a tym, co ogólne, między różnicującymi się interesami, akceptowania i radzenia sobie ze stanem płynnej równowagi, uczenia się odpowiedzialności i kierowania własnym życiem. Praktyczna realizacja modelu kształcenia kandydatów na nauczycieli spośród studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego jest próbą odpowiedzi na pytania o zmianę w edukacji, jest próbą redefinicji sytuacji, w jakiej spotykają się nauczyciel i uczeń.

Celem spotkania i wspólnej pracy wykładowców i studentów w Studium Pedagogicznym jest przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela w taki sposób, by podejmujący pracę absolwent, z jednej strony reprezentował wysokie kompetencje profesjonalne, (będące uzupełnieniem wiedzy zdobytej w macierzystym instytucie) i z drugiej, świadomie realizował pewien etyczny standard wychowawcy. W tym kontekście rola nauczyciela jako promotora zmiany jest punktem wyjścia dla sformułowania perspektywy spojrzenia na proces edukacyjny. Niezależnie od miejsca i środowiska, w jakim powstają dziś oceny i formułowane są zadania dla edukacji, nauczyciel winien być postrzegany jako podmiot zajmujący w koncepcjach rozwoju społeczeństwa, państwa i edukacji pozycję strategicznie istotną. Nauczyciel jako promotor zmian stoi w sprzeczności z potocznym postrzeganiem czynności zawodowych jako wysoce skon-

¹ Dorota Kowalczyk, dr – Studium Pedagogiczne, Uniwersytet Jagielloński.

² K. Paćławska, *Model nauczyciela w kształceniu uniwersyteckim. Kompetencja do zmiany i rozwoju. Koncepcja nauczyciela w programie Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej*. Pod red. H. Kwiatkowskiej, T. Lewowickiego. Warszawa 1997.

³ J. Rutkowiak, *Odmianny myślenia o edukacji*. „Impuls”, Kraków 1995.

⁴ L. Witkowski, *Edukacja wobec sporów o (po)nowoczesność*. IBE, Warszawa 1997.

wencjonalizowanych i rutynowych. Bowiem właśnie na nauczyciela składa się odpowiedzialność, z jednej strony za krzewienie nowych, jeszcze nie zinstrumentalizowanych w pełni publicznie wartości politycznych i ekonomicznych, z drugiej zaś za powodzenie szkolne i życiowe wychowanków⁵.

Podstawowe zadania nauczyciela ogniskują się wokół pracy z uczniem, jednak celem działania nauczyciela jest nie tyle przyswojenie przez ucznia określonych treści, co optymalizacja jego rozwoju, stwarzanie warunków dla rozwoju osobowości, indywidualnego, aktywnego otwarcia na sferę wartości, wreszcie prowadzenie do nabycia sprawności życiowych, w tym nawyku zdobywania wiedzy i samorozwoju⁶. Zatem od poziomu przygotowania, kompetencji osobowościowych i motywacji do działania samych nauczycieli zależeć będzie jakość edukacji. Transformacja świadomości społeczeństwa, zmiany mentalne, zwłaszcza nauczycieli wymagają daleko idących przeobrażeń systemu edukacji nauczycieli.

Założenia organizacyjne przyjętej koncepcji edukacji nauczycieli

Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego jest jednostką pozawydziałową, bezpośrednio podległą Prorektorowi ds. Studiów. Celem Studium jest kształcenie w trybie dziennym, zaocznym, eksternistycznym i podyplomowym studentów i absolwentów w ramach kursów: podstawy edukacji/pedagogika i podstawy edukacji/psychologia zainteresowanych uzyskaniem pedagogicznego przygotowania, które zgodnie z rozporządzeniem MENiS z 10 września 2002 roku jest warunkiem zatrudnienia na stanowisku nauczyciela we wszystkich typach szkół i innych placówkach oświatowo-wychowawczych⁷.

Decyzja o podjęciu kursu w Studium Pedagogicznym UJ jest, kwestią indywidualnego, świadomego wyboru. "Nauczyciel" jest antycypacją jednej z ról, jaką student przyjmuje jako element swojego profesjonalnego wyboru⁸. Należy to podkreślić nie tylko dlatego, że do niedawna kształcenie w tym zakresie należało do obowiązków Słuchaczy większości kierunków uniwersyteckich, lecz przede wszystkim ze względu na fakt, iż wolny wybór nakłada konkretne obowiązki. Zgłoszenie się do Studium traktuje się jako deklarację woli spełnienia wymagań stawianych przez dyrekcję Studium w zakresie dyscypliny w trakcie odbywania kursu i co najmniej minimum zaangażowania w realizację wspólnego celu. Niezbędna w nowych czasach przebudowa systemu edukacji uniwersyteckiej otworzyła pole dla większej samodzielności studentów. W Studium Pedagogicznym mogą więc indywidualnie decydować, kiedy, na jakich latach realizować kurs w Studium, w jakich dniach i godzinach uczęszczać na zajęcia. Dyplom ukończenia Studium Pedagogicznego studenci otrzymują po zakończeniu studiów kierunkowych. Stwarza to możliwość przyjęcia przez studenta innego programu działań w myśl własnych założeń, z przejściem pełnej odpowiedzialności za podjętą decyzję.

⁵ K. Paćławska, *Nauczyciel jako promotor zmian w procesie edukacyjnym*. W: *Edukacja i rozwój*. Kielce 1995.

⁶ K. Paćławska, *Przemiany modelu edukacji nauczycieli*. W: *Tradycja i Wyzwania. Księga Pamiątkowa na 75-lecie założenia Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego 1921-1996*. Pod red. K. Paćławskiej. Wyd. „Universitas”, Kraków 1996, s. 72,73.

⁷ Regulamin Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w: *Informator Studium Pedagogicznego UJ na rok akad. 2003/04*. Wyd. UJ, Kraków 2003.

⁸ K. Paćławska, *Nauczyciel jako promotor*, op. cit., s. 136.

Istota przygotowania kandydata w Studium tkwi w psychopedagogicznym kształceniu do wykonywania roli nauczyciela. Autorski program kursu (210 godz.) obejmuje zakres wiedzy, który oznaczony jest ogólnie jako „*podstawy edukacji*”. Obejmuje on nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu psychologii i pedagogiki oraz emisji głosu. Zajęcia z dydaktyk przedmiotowych w instytutach macierzystych, a także przeprowadzane pod nadzorem ich Pracowników praktyki w szkołach są integralną częścią curriculum Studium Pedagogicznego i wchodzi w zakres obowiązku w ramach kursu przygotowania pedagogicznego.

Kurs jest realizowany w wymiarze nie mniejszym niż 480 godzin, w tym 330 godzin na tzw. zajęcia teoretyczne i 150 godzin praktyk pedagogicznych.

Oferta Studium dla słuchaczy kursu zawodowego zawiera zajęcia obligatoryjne (wykłady, konwersatoria) i fakultatywne (do wyboru spośród ponad 50 ofert tematycznych, realizowanych głównie w formie warsztatów). Zakres obowiązku uczestniczenia w zajęciach określony jest w opisie poszczególnych kursów.

Kadrę wykładowców i asystentów oprócz pracowników zatrudnionych na etacie w Studium, stanowią pracownicy różnych wydziałów i instytutów UJ oraz zapraszani do współpracy specjaliści z innych uczelni. Organizacja kształcenia kandydatów na nauczycieli w Studium odzwierciedla także intencję stworzenia studentom możliwości kontaktu z wybitnymi dydaktykami uniwersyteckimi, mającymi oryginalne poglądy na sprawy edukacji, często zupełnie niezależnie od swoich naukowych specjalności.

Program kształcenia

Kurs: *Podstawy edukacji Pedagogika/Psychologia* w Studium Pedagogicznym UJ obejmuje:

1) *Podstawy edukacji /PEDAGOGIKA (90 godzin)*

40 godzin wykładu (I, II semestr)

30 godzin konwersatorium (I semestr)

20 godzin zajęć fakultatywnych (II semestr)

Kurs *podstawy edukacji/ pedagogika* w Studium Pedagogicznym UJ stanowi pakiet wiadomości i umiejętności niezbędnych do świadomego i refleksyjnego funkcjonowania w roli zawodowej. Kurs jest zorientowany na przekazanie wiedzy (w formie wykładu) pozwalającej na ukształtowanie (w ramach konwersatorium i zajęciach fakultatywnych) minimum kompetencji interpretacyjnej w sytuacjach edukacyjnych. Ponieważ proces kształcenia kandydatów do zawodu nauczycielskiego ma służyć rozwinięciu ich kompetencji profesjonalnych, odchodzi się w nim od nauczania przedmiotowego na rzecz edukacji treści uporządkowanych w moduły odpowiadające odpowiednim umiejętnościom⁹.

Tematyka wykładów (40 godz.) obejmuje następujące aspekty problematyki edukacyjnej:

- I. Podstawy filozoficzne nauczania i wychowania;
- II. Społeczny wymiar edukacji;
- III. Szkoła;
- IV. Planowanie, organizacja pracy wychowawczej i dydaktycznej w szkole.

⁹ S. Nieciński, *Edukacja, Niepodległość, Rozwój*. W: „Alma Mater” nr 22/1997.

Problematyce wykładowej podporządkowana jest tematyka konwersatoriów (30 godz.).

- I. Etos nauczyciela;
- II. Szkoła jako instytucja edukacyjna;
- III. Uczestnicy procesu edukacyjnego;
- IV. Planowanie, organizacja pracy w klasie i szkole;
 - Planowanie pracy wychowawczej.
 - Organizacja pracy własnej nauczyciela.

Podstawowe cele, jakie powinny być przez słuchaczy osiągnięte obejmują: znajomość i biegłość w posługiwaniu się kategoriami pojęciowymi z zakresu edukacji, identyfikację z rolą nauczyciela, znajomość pedagogicznych charakterystyk wszystkich uczestników sytuacji edukacyjnej, umiejętność definiowania i wpływania na zmianę sytuacji edukacyjnej, znajomość zasad projektowania dydaktycznego, podstawową wiedzę nt. prowadzenia postępowania badawczego na użytek racjonalizacji procesu edukacyjnego.

2) Podstawy edukacji /PSYCHOLOGIA (90 godzin)

15 godzin wykładu (I semestr)

60 godzin konwersatorium (I i II semestr)

15 godzin zajęć fakultatywnych (II semestr).

Kurs *podstawy edukacji/ psychologia* przygotowany dla słuchaczy Studium jest adresowany do osób, które pełnić będą rozmaite funkcje pedagogiczne. Trudno wyobrazić sobie współczesnego pedagoga, który nie byłby zainteresowany tym, dlaczego człowiek zachowuje się w określony sposób, co jest źródłem jego sukcesów i niepowodzeń, jakie są motywy jego postępowania. Szczególnie ważna wydaje się też wiedza na temat możliwości kierowania rozwojem człowieka i konsekwencji określonych oddziaływań wychowawczych. Wybrane problemy psychologii przydatne w praktyce pedagogicznej słuchacze Studium poznają słuchając wykładów, uczestnicząc w konwersatoriach i zajęciach fakultatywnych oraz studiując samodzielnie literaturę przedmiotu.

Tematyka wykładów obejmuje:

Podstawy rozwoju i wychowania człowieka, które stanowią wstęp do szczegółowych zagadnień dyskutowanych na konwersatoriach. Rozważaniom podlegają:

- Złożoność i wieloaspektowość psychiki człowieka;
- Właściwości wyróżniające osobowość człowieka;
- Niektóre psychologiczne kategorie opisu zachowania się człowieka;
- Człowiek a środowisko;
- Dynamika popędów a zachowanie się człowieka;
- Psychologiczne teorie zmian psychiki człowieka;
- Psychologiczne sposoby transmisji oddziaływań edukacyjnych.

Tematyka konwersatoriów obejmuje 8 modułów:

1. Psychologiczne metody poznania ucznia.
2. Opis czynności poznawczych, możliwości stymulowania ich rozwoju.
3. Emocje a inicjowanie i przebieg działania człowieka.
4. Kształtowanie osobowości dziecka.

5. Kreatywność człowieka.
6. Sposoby oddziaływań wychowawczych.
7. Interakcje społeczne i komunikowanie się uczestników procesów edukacyjnych.
8. Problemy i zjawiska patologii społecznej a procesy wychowania.

Nauczyciel funkcjonujący w reformowanej szkole, oprócz kompetencji w zakresie tworzenia, walidacji i ewaluacji programów nauczania, musi być „skutecznym pragmatykiem” w takich obszarach jak:

- a) diagnozowanie, w odniesieniu do standardów oczekiwanych w danej fazie życia, poziomów rozwoju struktur poznawczych i moralnych konkretnego ucznia,
- b) organizowanie i zarządzanie środowiskiem uczenia się (procesy komunikacyjne),
- c) chronologiczne i symultaniczne planowanie aktywności dla klasy, grup i pojedynczych uczniów,
- d) monitorowanie rozwoju każdego ucznia i rozmawianie na ten temat z nim i jego rodzicami.

Równie ważne są i inne, wzajemnie przeplatające się aspekty bycia nauczycielem, takie jak:

- nieustanne działanie,
- refleksyjność, wyrażająca się w stałym badaniu swej praktyki, sięganiu do formalnych teorii w celu uzyskania pełnego rozumienia swego działania dla jego nieustannego doskonalenia,
- romantyczność, przejawiająca się w tworzeniu autentycznych, głębokich spotkań osobowych (pełna akceptacja drugiego człowieka, empatyczne rozumienie, poruszenie emocjonalne).

W ramach psychopedagogicznego kształcenia do wykonywania roli nauczyciela znajdują się także *zajęcia fakultatywne*, które pozwalają studentom na precyzowanie i rozwijanie zainteresowań problematyką edukacyjną oraz nabywanie konkretnych umiejętności pedagogicznych. W procesie stawania się nauczycielem świadomy wybór zajęć fakultatywnych oraz aktywne w nich uczestniczenie jest podstawą do nabywania umiejętności racjonalnego i twórczego spojrzenia na edukację. W proponowanych słuchaczom Studium Pedagogicznego tytułach zajęć fakultatywnych podkreśla się wartość i znaczenie rozwijania kompetencji interpretacyjnych oraz komunikacyjnych, nie zaniedbując kompetencji technicznych umożliwiających twórcze i efektywne budowanie sytuacji edukacyjnej. W rozważaniach nad zawodem nauczyciela kandydat zostaje zaproszony do refleksji profesjonalnej kim jest, kim powinien być nauczyciel, jaka jest droga jego rozwoju, w jaki sposób dąży do mistrzostwa. Konieczne zatem jest bardzo szerokie spojrzenie na zawód nauczyciela oraz jego profesjonalne kompetencje. Być współczesnym nauczycielem to przede wszystkim posiadać silną motywację do wykonywania tego zawodu; znać i rozumieć cele edukacyjne, a także umieć myśleć i interpretować otaczający świat. Rozwinięciu takiej refleksji służy szeroka oferta zajęć fakultatywnych, rozszerzana rokrocznie wraz z nowymi propozycjami tematów, aktualnie pojawiających się w reformowanej rzeczywistości edukacyjnej.

Zajęcia fakultatywne prowadzone są przez kompetentnych specjalistów, zajmujących się w sposób specjalny dziedzinami z zakresu psychologii i pedagogiki, a także socjologii, filozofii, prawa, sztuki, ekologii, zarządzania, muzyki i inne. Wśród

grona prowadzących zajęcia znajdują się także praktycy (nauczyciele, dyrektorzy, metodycy), którzy swoje zajęcia organizują w szkołach (publicznych i niepublicznych) oraz placówkach takich jak: Kuratorium Oświaty, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, Pracownia Psychologii Szkolnej Instytutu Psychologii UJ, Samorządowy Ośrodek Psychologiczno-Pedagogiczny, Szkoła Zdrowia Publicznego, Poradnia Wychowawczo-Zawodowa, Regionalny Ośrodek Edukacji Ekologicznej.

Zajęcia te spotykają się z wielkim zainteresowaniem studentów, gdyż dają im możliwość bezpośredniej obserwacji sytuacji edukacyjnych, a także bardzo często przyjmują charakter „małej” specjalizacji”.

3) *DYDAKTYKA PRZEDMIOTOWA (łącznie 120 godzin)*

W ramach dydaktyki student realizujący kurs pedagogiczny zobowiązany jest zrealizować 150 godzin praktyk pedagogicznych.

Opiekę i nadzór nad realizacją praktyk sprawuje dydaktyk w macierzystym Instytucie.

4) *EMISJA GŁOSU (30 godzin)*

W ramach nowych standardów edukacyjnych od roku akademickiego 2004/2005 do programu Studium wprowadzono obowiązkowe zajęcia z emisji głosu w liczbie 30 godzin.

Egzaminy kończące kurs przygotowania do zawodu nauczyciela w Studium Pedagogicznym UJ mają wskazać na osiągnięcia w rozwoju zawodowym kandydata na nauczyciela w zakresie kompetencji praktyczno-moralnych, w tym interpretacyjnych, komunikacyjnych i moralnych, rozumienia sytuacji edukacyjnej, czyli twórczej racjonalizacji opartej na doświadczeniach, wiedzy, umiejętnościach, a także na pewnym konkretnym systemie wartości oraz kompetencji technicznych, a więc umiejętności zastosowania konkretnych, wypracowanych projektów i metod działania w sytuacjach edukacyjnych.

Egzaminy mogą być przeprowadzone w formie pisemnej, ustnej oraz obrony pracy. Ich zaliczenie stanowi największy wymóg, gdy chodzi o udział procentowy w całości zaliczenia kursu. Warunkiem dopuszczenia do egzaminu – w wybranej przez studenta formie jest uzyskanie zaliczeń z oceną z konwersatorium, emisji głosu oraz z zajęć fakultatywnych.

Wprowadzona możliwość złożenia egzaminu w postaci przygotowania i obrony pracy dla studentów studiów dziennych spowodowała, że z tej formy egzaminacyjnej korzysta wielu studentów. Przygotowywane są prace zarówno z pedagogiki, psychologii, jak również prace zintegrowane treściowo z obu tych dyscyplin. Wprowadzono zajęcia i konsultacje o charakterze metodologicznym. Dla każdej pracy ustalono promotora i opiekuna. Pisanie prac stworzyło większe możliwości na rozwijanie umiejętności badawczych studentów zarówno w obszarze pedagogicznych ilościowo-jakościowych badań, jak i diagnostyki psychologicznej.

Specjalnie powołane zespoły opracowują „testy” sprawdzające z pedagogiki i psychologii w zakresie kursu „Podstawy edukacji”. Testy wyczerpują standard kształcenia zawodowego w obu dziedzinach.

Zaliczenie kursu przygotowującego do zawodu nauczyciela w Studium Pedagogicznym UJ następuje po spełnieniu następujących warunków:

A. Zaliczenia kursu z podstaw edukacji:

- złożenia z powodzeniem egzaminu z podstaw edukacji/pedagogiki;
- złożenia z powodzeniem egzaminu z podstaw edukacji/psychologii;
- zaliczenia zajęć z emisji głosu.

B. Zaliczenia dydaktyki przedmiotowej:

- złożenia z powodzeniem egzaminu z dydaktyki przedmiotowej w macierzystym instytucie;
- zaliczenia praktyk w szkole w przepisany wymiarze godzin.

Po przedstawieniu dyplomu ukończenia studiów kierunkowych i sprawdzeniu przebiegu kursu z podstaw edukacji, dyrektor Studium Pedagogicznego działając w imieniu Rektora UJ, wydaje absolwentowi dokument ukończenia kursu zawodowego w zakresie przygotowania pedagogicznego.

Program kształcenia kandydatów do zawodu nauczyciela jest z każdym nowym rokiem akademickim doskonalony zgodnie z najnowszymi publikacjami, na podstawie posiadanej ewaluacji programu Studium Pedagogicznego. W dyskusji nad doskonaleniem formy merytoryczno-organizacyjnej Studium niezwykle ważną i znaczącą rolę odgrywają prace nad *Informatorem Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* (po raz pierwszy wydany w październiku 1993 r.) oraz systematycznie prowadzona ewaluacja procesu kształcenia¹⁰.

Założenia teoretyczne przyjętej koncepcji edukacji nauczycieli

Koncepcja edukacji nauczycieli zaproponowana w Studium Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego ma u swych podstaw metodologicznych założenia konstruktywizmu, badania w działaniu oraz koncepcji refleksyjnej praktyki.

Wobec niepowtarzalności sytuacji w klasie kandydat musi być zdolny do zachowania swoistej mobilizacji do stałego analizowania i rozumienia sytuacji edukacyjnej. Z punktu widzenia pragmatyki pedagogicznej rozumienie owej sytuacji sprowadza się do twórczej racjonalizacji opartej na doświadczeniach, wiedzy, umiejętnościach, ale także na pewnym konkretnym systemie wartości. W konsekwencji – zdaniem K. Paćławskiej¹¹ – możliwe jest formułowanie celów działania, optymalizacja doboru metod, postrzeganie otoczenia i siebie samych jako aktywnych, dynamicznych warunków, nie tylko ograniczających, ale i otwierających oryginalne możliwości rozwiązania, szczególnie problemów typowych w sytuacjach edukacyjnych: w perspektywie dziecka – ucznia, szkoły, środowiska rodzinno-wychowawczego i całego społeczeństwa.

¹⁰ Por. J. Kulczycki, M. Wasilewska-Pordes, *Oczekiwania słuchaczy Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego wobec zajęć fakultatywnych a umiejętność formułowania celów edukacyjnych*. W: *Cele kształcenia w edukacji szkolnej*. Pod red. W. Puśleckiego. Uniwersytet Opolski, Opole 1999; R. Doniec, *Ideał człowieka wartościowego społecznie i dobrego nauczyciela w świadomości studentów – kandydatów na nauczycieli*. W: *Spoleczno-kulturowe konteksty edukacji nauczycieli i pedagogów*. Pod red. H. Kwiatkowskiej, T. Lewowickiego. Wyd. WSP ZNP, Warszawa 2003; D. Kowalczyk, *Motywy wyboru zawodu nauczyciela przez studentów Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Spoleczno-kulturowe konteksty...*, op. cit.

¹¹ Por. K. Paćławska, *Przemiany modelu...*, op. cit., s. 79 oraz *Informator Studium Pedagogicznego UJ na rok akad. 1993/94*. Pod red. K. Paćławskiej. Wyd. UJ, Kraków 1993 i kolejne edycje.

Zajęcia edukacyjne w Studium Pedagogicznym UJ mają dostarczyć kandydatowi do zawodu nauczyciela szerokiego spojrzenia na proces edukacyjny jednocześnie z bardzo mocno zaakcentowaną swoją rolą w przebieg tego procesu, we własny rozwój profesjonalny.

Podstawą zajęć jest refleksja i komunikowanie się studentów między sobą oraz aktywizowanie i analiza posiadanej przez nich wiedzy (tej związanej z nauczaniem, ale i z domem rodzinnym i systemem wartości). Kandydat musi być zainteresowany własnym uczeniem się z przejściem pełnej odpowiedzialności za ten proces (autonomiczna decyzja o zdobywaniu kwalifikacji nauczycielskich i przyjęcie warunków uczenia się zaproponowanych w programie i organizacji Studium). *Jest to faza indukcji, oparta na praktyce oraz refleksji (dekonstrukcji). Następna faza to budowanie nowych struktur wiedzy (rekonstrukcja) wykorzystująca praktykę oraz studiowanie literatury przedmiotu. Trzeci etap to przejście do budowania całościowych struktur pedagogicznych, związanych z nauczaniem przedmiotowym. Ostatni etap to zastosowanie, czyli systematyczne nauczanie pod wpływem refleksyjnej praktyki*¹².

Badanie w działaniu ma kilka charakterystycznych cech¹³, które znajdują swoje odzwierciedlenie w realizowanej koncepcji edukacji nauczycieli w Studium Pedagogicznym UJ, wprowadzonej w 1991 roku po zatwierdzeniu przez Senat UJ Planu i Programu edukacji nauczycieli:

- jest sytuacyjne, dotyczy diagnozowania problemów w specyficznym kontekście;
- jest najczęściej działaniem zbiorowym (zespół badaczy/nauczycieli akademickich pracuje razem nad projektem badawczym, często wykorzystując aktywnych uczestników procesu badawczego, jakimi są studenci Studium – kandydaci do zawodu nauczyciela);
- jest szczególnym typem uczestnictwa (członkowie zespołu biorą udział bezpośredni lub pośredni w wykonywaniu badań, dyskutowaniu ich wyników oraz podejmowaniu decyzji dotyczących dalszych losów projektu badawczego, np. modyfikacji programu kształcenia, metod i form pracy, ewaluacji,¹⁴ oferty studiów podyplomowych);
- jest samooceniające (wprowadzane modyfikacje są bezustannie oceniane w sytuacjach edukacyjnych, których celem jest doskonalenie i krytyczna zmiana praktyki edukacji nauczycieli w Uniwersytecie Jagiellońskim).

Ponadto, jak pisze H. Mizerek¹⁵: „Program kształcenia nauczycieli powinien być również zorientowany na uczenie strategii i metod prowadzenia tego typu ba-

¹² S. Dylak, *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa w kształceniu nauczycieli*. W: *Współczesność a kształcenie nauczycieli*. Pod red. H. Kwiatkowskiej, T. Lewowickiego, S. Dylaka. WSP ZNP, Warszawa 2000, s. 75.

¹³ M. Czerepaniak-Walczak, *Badanie w działaniu – jego rola w rozwoju profesjonalizmu nauczyciela i w reformowaniu edukacji*. W: *Kształcenie pedagogiczne w dobie przemian edukacyjnych w Polsce*. Pod red.

K. Wenty. Materiały Konferencyjne nr 46, Szczecin 2000, s. 60,61.

¹⁴ W dyskusji nad doskonaleniem formy Studium trudną do przecenienia rolę odgrywają prace nad „*Informatorem Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*” (po raz pierwszy wydany w październiku 1993 r.).

¹⁵ H. Mizerek, *Dyskursy współczesnej edukacji nauczycielskiej. Między tradycjonalizmem a nowoczesnością*. UWM, Olsztyn 1999, s. 69.

dań. *Nauczyciel, który sam jest badaczem jest w stanie kształcić uczniów jako badaczy potrafiących samodzielnie rozważać problemy wynikające z doświadczeń ich osobistego życia oraz osobistego funkcjonowania szkoły i szerszej społeczności*". Kandydat do zawodu nauczyciela w Studium Pedagogicznym ma możliwość doskonalenia własnego warsztatu metodologicznego rozwiązując samodzielnie skonstruowany problem badawczy znajdujący swoje źródło w praktyce edukacyjnej. Punktem wyjścia może być samodzielny wybór określonej tematyki zajęć fakultatywnych, których celem jest studiowanie praktyki. Efektem takiego działania jest praca badawcza, stanowiąca podstawę do rozwoju własnej refleksji profesjonalnej na drodze stawania się nauczycielem. Szczególnie ważne jest przy tym to, że przyszły nauczyciel ma szansę na czerpanie wiedzy o tym, co dzieje się w klasie szkolnej z własnych badań oraz krytycznego rozumienia występujących w niej zjawisk i mechanizmów, nie tylko z publikacji naukowych. Natomiast nauczyciel akademicki, który wspiera samodzielność i krytycyzm kandydata do zawodu nauczyciela, „*ma szansę zmienić się z dostarczyciela odkryć w osobę wspierającą procesy podmiotowego poznania i zmiany*”¹⁶.

Tak postrzegane i realizowane w Studium badanie w działaniu ma w efekcie przygotować przyszłych nauczycieli do krytycznego podejścia do projektów zmiany programów kształcenia, ich ewaluacji, kryteriów oceny efektywności i standardów rezultatów edukacji, a przede wszystkim budzenia i rozwijania ich profesjonalnej refleksji.

Inne ujęcie relacji teorii i praktyki, odkrycie jej interaktywnego charakteru, potwierdzenie nauczycielskiej wiedzy praktycznej spowodowało, że nauczyciele akademicy w swej pracy ze studentami nie mogą już dłużej ograniczać się do przekazywania wiedzy formalnej. Główne zadanie edukacji nauczycielskiej upatruje się we wspomaganie rozwoju osobistej wiedzy nauczycielskiej i to w relacji do praktyki. Okazało się też, że czynić to można skutecznie tylko we współpracy z nauczycielami szkół ćwiczeń, w których przyszli adepci profesji nauczycielskiej spędzają czasami połowę czasu przeznaczanego na kształcenie. Zmiana poglądu na rolę teorii, odejście od traktowania jej jako bazy dla wyprowadzania wydajnych systemów, nie oznacza jednak deprecjonowania jej wartości. Wprost przeciwnie, wiedzy formalnej przypisuje się fundamentalne znaczenie jako bazy refleksji uruchamianej przez praktykę.

Profesjonalna edukacja nauczycieli składa się najczęściej z trzech elementów:

- z teorii edukacji,
- studiów profesjonalnych,
- praktyki szkolnej.

W pierwszym z wymienionych obszarów znajdujemy głównie treści dotyczące historii edukacji, psychologii rozwoju, filozofii edukacji, dydaktyki ogólnej i socjologii edukacji. Czasami ujęte są one w postaci samodzielnych przedmiotów akademickich, częściej jednak teorie reprezentujące wyżej wskazane dziedziny wiedzy ujęte są integralnie; nie wprowadza się studenta w język, metodologię, strukturę dyscypliny, lecz wykorzystuje się tylko te elementy, które są użyteczne dla nauczania i czyni się to zawsze z praktycznymi doświadczeniami. W Studium Pedagogicznym odpowiadają takiej wizji odpowiednie moduły realizowane w ramach kursu podstawy edukacji/pedagogika i podstawy edukacji/psychologia.

¹⁶ M. Czerepaniak-Walczak, *Badanie w działaniu ...*, op. cit., s. 64.

Studia profesjonalne zagospodarowują tę część programu, która przeznaczona jest na kształcenie nauczycielskich umiejętności warsztatowych (to proponowane m.in. w Studium Pedagogicznym zajęcia fakultatywne). Stąd główną metodą pracy w tym zakresie jest metoda warsztatowa, polegająca na wychodzeniu od osobistych doświadczeń studentów (każdy z nich posiada ogromny potencjał przeżyć związanych z faktem bycia edukowanym, edukującym, czy osobą postronną względem pewnych procesów edukacyjnych), aktywności, osobistym kontakcie (nauczyciele i studenci są sobą, nie zasłaniają się rolą), emocjach, uczeniu wzajemnym i uruchamianiu samooceny. Omawiana metoda pozwala więc w pełni wykorzystać to, co student wnosi ze sobą do procesu edukacyjnego – jego wiedzę, wartości, emocje, to co może odkryć dzięki własnej aktywności oraz to, co może wynieść, dzięki współpracy z innymi.

Przykładowe implikacje zastosowania koncepcji refleksyjnej praktyki w edukacji nauczycieli w Studium Pedagogicznym można ująć następująco:

- najbardziej „wartościowe” uczenie się to uczenie się poprzez eksperymentowanie,
- zasadniczą część programu stanowi studiowanie praktyki, a więc rzeczywistych, problematycznych, kompleksowych i otwartych na różnorodność interpretacji sytuacji,
- pedagogika wspiera profesjonalne uczenie się poprzez organizowanie warunków i sposobności do rozwijania zdolności fundamentalnych dla kompetentnej praktyki, takich np. jak: empatii, samorefleksji odnośnie własnych sądów i działań, „oglądania” sytuacji z różnych punktów widzenia,
- nabywanie wiedzy jest procesem interaktywnie związanym z prowadzeniem refleksji nad rzeczywistymi sytuacjami, etc.¹⁷

Dlatego wśród znacznego zróżnicowania zadań kursowych, dość często wymagane są od kandydatów na nauczycieli prace pisemne „na temat”, realizowane jako analizy zagadnień na bazie literatury i własnych doświadczeń piszących, jako analizy i recenzje specjalistycznych tekstów, jako krytyczne osądy materiałów publicystycznych, jako opisy wykonywanych prac terenowych w placówkach edukacyjnych, jako badanie dokumentów psychologicznych, pedagogicznych, jako projekty badań diagnostycznych dotyczących np. umiejętności uczniów i inne. Każda praca pisemna przygotowawana przez studentów Studium powinna spełniać kilka podstawowych warunków. Wstępna propozycja pracy, zawierająca tytuł, problem i problematykę lub tylko zarys zagadnienia, eksplikację powodów, motywów jej podejmowania – celów oraz zarys bibliograficzny podlega wymogowi akceptacji przez prowadzącego. Tematy prac winny być ściśle związane z programem kursu. Podczas pisania prac studenci uzyskują indywidualną pomoc w postaci odpowiedzi na pytania, otrzymują wskazówki i wyjaśnienia.

Decyzję o pisaniu pracy studenci podejmują po pierwszym semestrze, często w trakcie toczących się zajęć fakultatywnych, które wybierają zgodnie z własnymi zainteresowaniami. Tematyka tych zajęć staje się często inspiracją do podjęcia danego problemu, który stanie się przedmiotem pisanej pracy. Po sformułowaniu tematu, zarysowaniu problematyki badawczej przez studenta opiekę nad nim przejmuje promotor, który czuwa nad całością, udziela konsultacji aż do momentu złożenia pracy recenzentowi, na kilka tygodni przed terminem obrony.

¹⁷ B.D. Gołębiak, *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza-biegłość-refleksyjność*. Wyd. „Edytor”, Toruń-Poznań 1998.

Interakcja między wiedzą akademicką i praktyczną wydaje się być kluczowym punktem nowych europejskich programów kształcenia nauczycieli. Uniwersytety stają wobec nowego wyzwania – rozwijania podstawowych badań dla nowych koncepcji edukacji nauczycielskiej. Istnieje też potrzeba skoncentrowania się nad określeniem wymagań w stosunku do edukatorów przyszłych nauczycieli, jak i tworzenia oraz umacniania pozycji programów edukacyjnych tychże „nauczycieli nauczycieli”. Osiągnięcie tego stanu rzeczy stanowiłoby wartościowy wkład do procesu profesjonalizacji czynności nauczycielskich.

Literatura

- Czerepaniak-Walczak M., *Badanie w działaniu – jego rola w rozwoju profesjonalizmu nauczyciela i w reformowaniu edukacji*. W: *Kształcenie pedagogiczne w dobie przemian edukacyjnych w Polsce*. Pod red. K. Wenty. Materiały Konferencyjne nr 46, Szczecin 2000.
- Fish D., Broekman H., *Nowe podejście do kształcenia nauczycieli*. „Kwartalnik Pedagogiczny” nr 1/1992.
- Fish D., Brockman H., *Odmienne podejście do kształcenia nauczycieli*. „Forum Oświatowe” nr 7/1992.
- Gołębniak B.D., *Między akademickim przekazem a studiowaniem praktyki*. W: „Studia Edukacyjne” nr 1/1995.
- Gołębniak B.D., *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*. Wyd. „Edytor”, Toruń-Poznań 1998.
- Gołębniak B.D., *Etyczny wymiar edukacji nauczycieli*. W: *Edukacja przelomu wieków wobec kwestii aksjologicznych*. Pod red. U. Ostrowskiej. Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
- Kwieciński Z., *Zmienić kształcenie nauczycieli*. W: *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*. Pod red. S. Siemak – Tylikowskiej. Warszawa 1998.
- Mizerek H., *Dyskursy współczesnej edukacji nauczycielskiej. Między tradycjonalizmem a ponowoczesnością*. Wyd. UWM, Olsztyn 1999.
- Paćławska K., *Nauczyciel jako promotor zmian w procesie edukacyjnym*. W: *Edukacja i rozwój*. Kielce 1995.
- Paćławska K., *Przemiany edukacji nauczyciela*. W: *Tradycja i Wyzwania. Księga Pamiątkowa na 75-lecie założenia Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego 1921-1996*. Pod red. K. Paćławskiej. Wyd. „UNIVERSITAS”, Kraków 1996.
- Paćławska K., *Stan i kierunki kształcenia nauczycieli w Polsce. Zmiana ustroju społecznego i politycznego jako wyzwanie dla systemu edukacji*. W: *W poszukiwaniu modelu oświaty w okresie przemian*. Pod red. A. Zająca. Tom I. Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1996.
- Paćławska K., *Model nauczyciela w kształceniu uniwersyteckim. Kompetencja do zmiany i rozwoju. Koncepcja nauczyciela w programie Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej*. Pod red. H. Kwiatkowskiej, T. Lewowickiego. Warszawa 1997.
- Paćławska K., *Studium Pedagogiczne UJ (1921-1996). Edukacja dla niepodległości i rozwoju*. W: *Tradycja i Wyzwania. Edukacja, Niepodległość, Rozwój*. Pod red. K. Paćławskiej. Wyd. „Universitas”, Kraków 1998.
- Rutkowiak J. (red.), *Odmiany myślenia o edukacji*. Wyd. „IMPULS” Kraków 1995.
- Schön D., *Educating the Reflective Practitioner*. Londyn: Jossey Bass, 1987.

Część trzecia

